

УДК: 082 (090)

Садыров Муратбек Тентиевич
*КР УИАнын Ч.Айтматов ат. Тил жана
адабият институтунун ага илимий
кызматкери, ф.и.к.,
Садыров Муратбек Тентиевич,
с.н.с. Института языка и литературы
имени Ч. Айтматова НАН КР, к.ф.н.
Sadyrov Muratbek Tentievich,
Senior Scientific Researcher
of the Institute of Language and Literature
named after Ch. Aitmatov of NAS KR, Ph.D.*

«МАНАС» УЧИЛТИГИНИН КЫРГЫЗ ЭПИКАЛЫК ПОЭЗИЯСЫНДАГЫ ОРДУ

Аннотация. Кыргыз элинин эпикалык чыгармачылыгынын калыптанышынын бардык кубулуштарын изилдөө азыркы адабияттаануунун маанилүү методологикалык негиздеринен болуп саналат. Дүйнө элдеринин адабияттаануусу сыяктуу эле, кыргыз адабияттаануусунун пайда болуу булагы, бир нече баскычтары аркылуу калыптангандыгы белгилүү.

Кыргыз элинин «Манас» үчилтигинде фольклор менен адабияттын тыгыз байланышы ишке ашкан. Бул жагынан алганда, кыргыз элинин «Манас» үчилтиги эпикалык чыгармачылыктын архаикалык-мифтик, тарыхый-баатырдык жана башка көптөгөн катмарларынан туруп, улам кийинки тарыхый окуяларды, жанрларды да өзүнө сиңирип отурган. Кезегинде жазма адабий жанрлардын (эпос, лирика, драма) элдик эпостордо эле иштелип чыгышын шарттаган.

Негизги сөздөр: «Манас» үчилтиги, эпос, фольклор, адабият, эпикалык поэзия, фольклортаануу, адабияттаануу, оозеки чыгармачылык, жазма адабият ж.б.

МЕСТО ТРИЛОГИИ «МАНАС» В КЫРГЫЗСКОМ ЭПОСЕ

Аннотация. Изучение всех явлений становления эпического творчества кыргызов составляет важную методологическую основу современной литературы. Известно, что истоки формирования кыргызского литературоведения, как и литературоведения народов мира, формировались в несколько этапов.

Трилогия кыргызов «Манас» тесно связана с фольклором и литературой. В этом смысле трилогия «Манас» кыргызов состоит из архаико-мифического, историко-героического и многих других пластов эпического искусства и вобрала в себя последующие исторические события и жанры. В свою очередь письменность привела к развитию литературных жанров (эпопеи, лирики, драмы) в народных эпосах.

Ключевые слова: трилогия «Манас», эпос, фольклор, литература, эпическая поэзия, фольклор, литературоведение, устное творчество, письменная литература и др.

PLACE OF THE TRILOGY «MANAS» IN THE KYRGYZ EPIC

Abstract. The study of all the phenomena of the formation of the epic creativity of the Kyrgyz is an important methodological basis of modern literature. It is known that the origins of the formation of Kyrgyz literary criticism, as well as literary criticism of the peoples of the world, were formed in several stages.

The trilogy of the Kyrgyz “Manas» is closely connected with folklore and literature. In this sense, the trilogy of «Manas» Kyrgyz consists of archaic-mythical, historical-heroic and many other layers of epic art and absorbed subsequent historical events and genres. In turn, writing led to the development of literary genres (epics, lyrics, dramas) in folk epics.

Keywords: *трилогия «Манас», эпос, фольклор, литература, эпическая поэзия, фольклор, литературоведение, устное творчество, письменная литература и др.*

Кыргыз оозеки чыгармачылыгынын эпикалык салттуулук маселесине кайрылганыбызда, анын бир катар маанилүү илимий-теориялык негиздерине токтолууга туура келет. Кыргыз адабияттаануусунун пайда болуу булагы, дүйнөдөгү бардык элдердин адабияттаануусу сыяктуу эле бир нече баскычтары аркылуу түптөлүп, андан барып калыптанган десек болот. Албетте, кайсы гана адабияттаанууну албайлы, анын пайда болуу башаттары бири-биринен тарыхый шарттары, мезгилдик мүнөздөрү, өбөлгөлөрү, улуттук белгилери, чыгармачылык формалары, мазмуну жана башка жактары менен өзгөчөлөнөт. Ошондуктан, адабияттаануунун баштапкы процесси, адегенде ар бир элдин сөз өнөрүнө ээ болуу жана биринчи кезекте тектеш элдер менен өзара чыгармачылык таасирлери аркылуу түптөлүп, калыптанат.

Оозеки эпикалык чыгармачылыктын калыптанышынын бардык кубулуштарын изилдөө азыркы адабияттаануунун маанилүү методологиялык негиздеринен болуп саналат. Бул жаатта орустун бел-гилүү фольклор таануучусу В.Я.Пропп: «Изучение явлений всех видов художественного творчества в их исторической обусловленности – одна из методологических основ современного литературоведения.

Примечание этого метода к изучению фольклора, и в частности эпоса, встречает значительные трудности, и до настоящего времени по этому вопросу полной ясности нет. Чтобы добиться хотя бы некоторой ясности, надо не только хорошо изучить

материал, но и дать себе отчет в том, что в этом направлении уже было сделано русской и зарубежной наукой» [1, 3-б.] – деп, орус фольклор таануучу В.Я.Пропп айткандай, кыргыз адабияттаануусунун эпикалык салттарынын калыптанышында элдик эпостордун өзгөчө орду бар. «Манас» эпосу башында турган кыргыз элинин эпикалык чыгармалары өзүнө чейинки элдик адабий-фольклордук салттарды улантуу менен анын жаңыча чектерин белгилеген болчу. Бул жагынан алганда, В.Я.Пропп өзүнүн пикирлерин бекемдөө максатында Белинскийдин эпос тарых менен бирдикте өнүгөт деген оюна толук кошулуу менен минтип жазат: «Этот процесс подчинен закону диалектического развития, как его понимал Белинский: «Для каждого народа есть две великие эпохи жизни: эпоха непосредственности, или младенчества, и эпоха сознательного существования». К первой относится фольклор, ко второй – литература. Они противоположны друг другу, но из их соединения возникает истинное искусство» [1, 5-б.]. Орустун улуу сынчысы Белинскийдин жогорудагы пикирине, кыргыз элинин эпикалык поэзиясынын классикалык үлгүсү болгон «Манас» үчилтиги толугу менен жооп берет. Анткени, кыргыз элинин «Манас» үчилтигинде фольклор менен адабияттын байланышы толук түрдө ишке ашкан десек болот. Бул жагынан алганда, кыргыз элинин «Манас» үчилтиги эпикалык чыгармачылыктын архаикалык-мифтик, тарыхый-баатырдык жана башка көптөгөн

катмарларынан туруп, улам кийинки тарыхый окуяларды, жанрларды да өзүнө сиңирип алуусу, кезегинде жазма адабий жанрлардын (эпос, лирика, драма) элдик эпостордо эле иштелип чыгышын шарттаган. «В связи с изучением санскритского эпоса в древнеиндийском литературоведении сложилась приблизительно та же парадоксальная ситуация, какая до недавнего времени господствовала в гомеристике. С одной стороны, исходя из недвусмысленных указаний самих «Махабхараты» и «Рамаяны», а также косвенных свидетельств классической санскритской литературы, большинство ученых признает, что обе поэмы сложились в русле устной традиции; с другой – в своем подходе к конкретным проблемам, поставленным древнеиндийским эпосом, исследователи, как правило, руководствуются принципами и нормами письменной, а не устной поэзии» (2, 156-б.) – деп, орус фольклортаануучусу П.Гринцер белгилегендей, биздин доорлорго чейин эле кагаз бетине түшүрүлгөн грек, индия эпостору менен биздин доордун XIX кылымдын орто ченинде алгач кагазга түшүрүлгөн «Манас» эпосунун эпикалык салттарын бирдей принциптер жана нормалар аркылуу кароого болбойт. «Не устное творчество, а письменная литература является для нас привычной и наиболее известной формой творчества, и, таким образом, привычные представления эгоцентрически проецируются в сферу фольклора» [3, 373-б.] дегендей, байыркы грек, индия эпосторунун көбүнесе жазма формасында изилденип, ал эми алардын оозеки формасы фольклортаануучулардын көз кырынан көбүнесе сыртта калган болсо, биздин «Манас» эпосу бузду биринчи кезекте фольклордук адабияттын классикалык үлгүсү катары кароого толук мүмкүнчүлүктөр бар. Ошол эле учурда фольклортаануу илиминин көбүнесе жазма формада калыптанышына байланыштуу кезегинде анын көпчүлүк маселелерин адабияттаануунун илимий принциптери аркылуу каралышын шарттап

эле тим болбостон, экинчи жагынан кыргыз эпикалык поэзиясын бир эле фольклортаануунун принциптери аркылуу изилдөөнүн өзү жетишсиз болуп саналат. Мындайча айтканда, кыргыз элинин тарыхый - фольклордук чыгармачылыгынан башат алган эпикалык поэзиясы элибиздин оозеки, андан соң колжазма, профессионалдык жазма адабияты менен параллель жашап, акындар поэзиясында төкмө жана жазгыч акындардын да чыгармачылыгын байытып, ал эми профессионалдык жазма адабиятыбыздын бардык жанрларына ар тараптуу көркөм иштелип чыкты. Бул маселе боюнча анын кээ бир жанрдык критерийлерине токтоло кетүү зарылчылыгы пайда болот.

«Манас» эпостун баатырдык түрүнө жатары белгилүү. Ошондой болсо да бул эпосто архаикалык (байыркы) катмардагы поэтика да бир топ орун алган. Бул катмарлар түрк жана монгол элдердин эпосунун башатын түзгөн Түштүк Сибирде, Алтайда, Түндүк Монголияда жашаган түрк элдеринин санжыраларында, үрп-адаттарында, уламыш-легендаларында сакталып келген» [4, 108-б.] – деп жазгандай, «Манас» эпикасында бир гана кыргыз эмес, бүтүндөй түрк элдеринин оозеки жана колжазма чыгармачылыгына мүнөздүү болгон адабий салттарды сактап калгандыгы менен да өзгөчөлүү. Мисалы, «Манас» эпосунун Ч.Валиханов жазып алган вариантынан орто кылымдагы орток түрк адабиятынын издерин байкайбыз:

Каны бир кара бети көк,
 Боору чыбыр сырты көк.
 О, мына чоң тай саркер эди,
 Баатыр бир Манасың сурасаң-

Көк жал бир дөбөт бөрү эди – деген, ыр саптарынан кадимкидей орто кылымдагы орток түрк адабиятынын стили сакталып калгандыгынын бирден бир далили болуп турат. И.В.Стеблева бул маселе боюнча оюн айтып келип: «Жанрдык мүнөздөмөнүн көз карашынан алганда Күл-Тегиндин, Билге-Кагандын, Тонукөктүн урматына багышталган жазууларды кошуун эпос-

тордун салттары менен байланышкан жанын таасиринде жаралган тарыхый-баатырдык дастандар деп эсептөөгө болот» десе, «... С.Мусаев да ушул ойду кубаттап, Күл-Тегин эстелиги менен «Манас» эпосунун жалпылыктарын сюжеттик-композициялык курулушунан, көркөм деталдык, ыктардын пайдаланышынан көрөт... окурман эки мурастын мазмуну гана окшош эместигин, ошондой эле айрым саптар да далма-дал келгендигин байкай алат...

Обол баштан, о баштан,
Бир-бирине жанашкан,
Жаралганы кара жер,
Жаралганы көк Асман.
Эстеби менен Бумындын,
Адамзаттан багы ашкан.
Төгөрөктүн төрт бурчу,

Алар менен санашкан...» [5, 26-б.] деген саптардын өзү С.Мусаев айткандай, «Манас» эпосундагы саптар менен бардык жагынан үндөшүп, кезегинде бул жазма тексттерде кыргыздардын эпикалык салттуулуктары сакталгандыгын көрүүгө болот. Бул тууралуу белгилүү адабиятчы М.Богданова: «Изучение древнекиргизских литературных памятников позволяет проследить соприкосновение и взаимовлияние древних эпиграфий с фольклорными жанрами, а также перерастание тех и других в более сложные эпические формы, вплетающиеся в основу народного героического эпоса» [6, 13-б.] – деп, фольклордук адабияттын таасириндеги руникалык жазма эстеликтердеги элдик эпикалык поэзиянын чыгармачылык салттарынын сакталышы, орто кылымдагы кыргыз оозеки жана колжазма адабиятынын өзара чыгармачылык байланыштары даана эле байкалып тургандыгы белгиленет.

«Манас» эпосунда кыргыз элинин байыркы чыгармачылык салттардын сакталып калгандыгын жана эпикалык салттуулукту белгилеп келип, фольклортаануучу Р.Кыдырбаева: «Манас» эпосу – өзүнүн стадиялык өнүгүшүндө, көркөм дүйнөсүндө эң бир архаикалык поэтиканы ичине камтыганы менен бирге, ал якут, алтай эпосторунан айырмаланып, ошол байыркы архаикалык

поэтика жана сюжет менен катып калбай, ал жаңы эволюциялык баскычка көтөрүлгөн. Уруулук-патриархалдык доору мезгилинде пайда болгон мотивдерди өз ичине камтып, ошону менен бирге ал эпостордун жаңы тарыхый классикалык үлгүлөрүнө чейин өнүгүп келген» [4, 12-13-бб.] – деп жазат. Буга үндөш пикирди: «Манас» эпосундагы эпикалык салттардын улам калыптанып окуялык жактан жандуу көрөңгөлөнүп отурушу, мисалы Көкөтөйдүн өлөр алдындагы элге айтып кеткен керээзи байыркы убактан бери айтылып келе жаткан жана кыргыздын оозеки адабиятында сакталып калган керээз ырынын бир түрү. Көкөтөйдүн керээзи өзүнүн мазмуну, баяндоо манерасы, интонациясы жана стили жагынан байыркы кыргыздар составында болгон чыгыш түрктөрдүн эстеликтериндеги осуят сөздөргө окшойт.

Бул окшоштукту биринчи жолу профессор П.Фалев кийин академиктер М.О.Ауэзов, А.Х.Маргулан да байкаган» [7, 26-27-бб.] – деп, белгилүү фольклортаануучу З.Мамытбеков белгилегендей, «Манаска» сиңген элдик ырлардын мотиви эпикалык масштабга чейин көтөрүлгөндүгүн билдирет. Бул болсо жогоруда орус сынчысы Белинский белгилегендей, элдик жанрлардын бири-экинчисине сиңип, эпикалык жанрдын түптөлүшүн өбөлгөлөгөн болчу. Бул маселени андан ары тереңирээк карап келип, манастануучу Р.Кыдырбаева: «Кроме записей В.В.Радлова (1862) и Ч.Ч.Валиханова (1856), мы не располагали возможностью сравнить имеющиеся у нас варианты со сказами, бытовавшими задолго до указанных дат, но обнаруженная недавно Т.А.Тагиржановым рукопись XVI в. «Маджму ат-Таварих» («Собрание историй») позволяет теперь вернее судить об устойчивых мотивах эпоса» [8, 26-б.] – деп, үч кылымдан ашык мезгил аралыгында эпостун негизги сюжеттик багытынын өзгөрүлбөгөндү, эпикалык салттардын туруктуу мыйзамдарынан экендигин белгилейт.

Албетте, дүйнө элдеринин эпикалык салттуулуктарына келгенде, алардын бардыгын бир рамкага салып кароонун өзү да туура эмес болор эле, анткени, бир элдин жазма адабиятка эртелеп ээ болушу, кезегинде келип алардын фольклордук салттарынын жазма адабий салттарга өтүп кетиши менен түшүндүрүлөт. Фольклордук чыгармачылыкка бай жана анын улуу салттарын жаратып келген кайсы гана эл болбосун, эртеби, кечпи фольклордук адабияттан жазма адабиятка өтүү процессин баштан өткөрөт. Бирок доордун мүнөзүнө жараша бул процесстер ар башка калктарда ар башкача мүнөздө ишке ашат. Мисалы, антика доорунда жазмага түшкөн гректердин «Иллиада» жана «Одиссея» экилтиги менен б.з. XIX кылымдын экинчи жарымынын баш ченинде Ч.Валиханов, В.Радлов тарабынан алгач жазылып алынган «Манас» үчилтигинин бөтөнчөлүктөрүнө көңүл бөлсөк, гректердин эпосу мифтик-баатырдык мазмунунда калган болсо, кыргыз элинин «Манас» үчилтиги тарыхый-баатырдык эпоско өсүп жеткендигин көрүүгө болот. Атап айтканда, элдик эпостор кагазга канчалык эрте түшүрүлсө, ал ошончолук байыркы мазмунунда калышын шарттайт, ошол эле учурда оозеки түрдө өнүгүп келген мисалы, «Манас» үчилтиги өзүнүн архетиптеринен таптакыр эле алыстап кетет дегендикти да түшүндүрбөйт. «Эпосы народовнаранних ступенях государственных образований имеют большие отличия, чем эпосы первобытных народов. Конкретная история и природные условия ведут к образованию весьма различных эпосов. Так, эпосы среднеазиатских народов, с одной стороны, и эпосы народов Кавказа, с другой, обладают весьма существенными отличиями как между собой, так и по отношению к русскому эпосу» [1, 26-27-бб.]. Белгилүү орус фольклортаануучусу В.Я.Проптун пикиринде алгачкы коомдо (көчмөн турмушта – М.С.) жашаган элдер менен отурукташкан элдердин эпикалык чыгармачылыгына келе турган болсок, жазуусу эрте түптөлгөн элдердин эпос-

тору баштапкы стадиясында калып, ал эми жазма адабиятына кечендеп келген кыргыздар сыяктуу элдердин фольклордук чыгармачылык салттары улана берет. Мындайча айтканда, эпостун жаңыдан калыптануу доору көпчүлүк элдерде жалпысынан окшош келип, ал канчалык оозеки формасында узак жашай турган болсо, өзүнүн элдик салттарын сактап эле эмес, өнүктүрүүгө да жөндөмдүү келет. Ошол эле учурда ушул эле орус фольклортаануучусу В.Я.Проптун пикиринде «...периоды политической истории могут не совпадать с периодами развития жанра. Месте с тем все же очевидно, что эволюция любого жанра не может развиваться только по своим внутренним законам развития, вне исторического развития народа» [1, 29-б.] - деп жазгандай, элдик эпостук жанрлардын пайда болушу жана калыптанышы дайыма эле саясий кырдаалдар менен мүнөздөлбөйт, бирок элдин тарыхый жашоосунан сырткары калбайт, тескерисинче элдин башынан өткөргөн орчундуу окуялардын көпчүлүгү эпостук чыгарманын контекстинен сырткары калбайт. Ошентип эпостук чыгарма мезгилдин өтүшү менен мазмундук жактан эле байып отурбастан, жанрдык жактан да өнүгүүгө ээ болот. Анткени, ар кыл окуянын чагылдырышы түрдүү жанрды талап кыла баштайт, атап айтканда, окуялык материалдар өзүнө жараша жанрдык мамилени талап кылат. Атап айтканда, эпикалык поэзиянын оозеки формада өнүгүшү менен адабий эпос, лирика жана драмалык формаларынын синтези элдик эпостордо көркөм иштелип чыккан десек аша чапкандык болбойт. Алсак, «Манас» эпосунун өзөктүү окуялары драмалык мотивдер аркылуу курулгандыгын М.Ауэзов өзүнүн «Мысли разных лет» (1961) эмгегинде жазган болсо, кыргыз драматургиясынын тарыхын жазып чыккан С.Байгазиев «XX кылымдагы кыргыз драматургиясынын тарыхы» (2002) китебинде, «Манас» кыргыздын оозеки драмасы экендигин белгилейт. Албетте, «Манас» эпосу кыргыз элинин энциклопедиялык (Ч.Валиханов)

чыгармасы катары жазма адабиятка мүнөздүү болгон жанрдык формалардын бардыгы көркөм иштелип чыккандыгын көрүнүктүү окумуштуулардын да пикирлери тастыктап турат.

Кыргыздардын эпикалык поэзиясы менен лирикалык поэзиясы фольклордук чыгармачылыктын негизги жанрларына айланып, бул эки чыгармачылык мектеп доордон доорго эриш-аркак өнүгүп отурган десек болот. Дегеле бул жаатта сөз кылууда, элдик фольклордук адабияттын эки жанрын бирге өздөштүргөн манасчылардын жана акындардын болгондугу белгилүү. Бирок бул жерден белгилеп койчу нерсе, манасчылардын чакан лирикалык ырларды, поэмаларды айтышы алардын же акындардын элдик эпосторду айтышы сейрек кездешкени менен бул эки өнөрдү бирге туткан залкар манасчылардын жана акындардын болгондугун да белгилейт. Бул болсо жалпы эле элдик эпикалык жана лирикалык поэзиянын өнүккөн доорунан кабар берип, учурунда Ч.Валиханов, В.Радлов сыяктуу улуу окумуштуулардын өздөрү да күбө болгон.

«Собранные у Кара - киргизов тексты почти что исключительно состоят из эпических песен, которые содержанием своим и живостью изложения побудили меня передать их в переводе стихами...»

Эти песни ясно доказывают нам, что народная поэзия Кара - киргизов находится в каком то своеобразном периоде, который лучше всего назвать “истинно эпическим периодом» [9, 2-3-бб.]. В.Радлов өзүнүн «Образцы народной литературы. Северных тюркских племень» аттуу эмгегинин баш сөзүндө жазгандай, кыргыздардын эпикалык поэзиясы менен лирикалык поэзиясынын өнүгүп турган мезгилинде, булардын өзгөчөлүктөрүнө караганда жалпылыктары көбүрөөк болуп, эпикалык поэзияны дагы, лирикалык поэзияны дагы бирдей айткан акындардын болгондугун айгинелейт. Жөнөкөй сөз менен айтканда, эл аларды өзгөчө орунга коюп акын деп атап келишкенин: «Этих людей называют

почетным именем «Акын» (певец) и многие из них пользуются громкою славою... Это обстоятельство послужило причиною образования целой касты певцов...» [9, 4-б.]. Албетте атактуу окумуштуу бир гана манасчыларды эмес, акындардын да аткаруусундагы көптөгөн ырларды, чечендик сөздөрдү жана башкаларды уккандыгынан күмөн саноого болбойт, бирок эл тарабынан акынчылык өнөр менен манасчылык өнөрдү бирдей алып жүргөндөрү «акын» деп аталганын жана алардын мурдатан калыптанып калган катмары бар экендигин белгилеген. Анткени, дүйнөлүк даражадагы фольклортаануучу В.Радлов «акын» терминин атайын бөлүп көрсөтүп, казак-кыргыздарда лирикалык, ал эми кара-кыргыздарда эпикалык поэзия өнүккөндүгүн да баса белгилеп кетет. Мындан улам В.Радловдун пикири боюнча кара-кыргыздарда лирикалык поэзия жок дегенди билдирбейт, тескерисинче кыргыздардын акындык поэзиясы өзүнүн өнүккөн доорунда эпикалык масштабга көтөрүлгөндүгүн: «Такое полнейшее господство эпоса я нашел только у двух народов тюркского происхождения, живущих в настоящее время совершенно отдельно друг от друга: у Абаканских или, Минусинских Татар на верховьях Енисея и у Кара-киргизов» [9, 5-б.] – деп жазат. Бул ойдун төркүнүнө илимий негизде ой жүгүртүп келип, Енисейдеги жана Тянь-Шандагы кыргыздардын фольклордук чыгармачылыгында гана эпикалык поэзия үстөмдүк кылып тургандыгын жазат. Бул болсо эки башка чөлкөмдө көп кылымдар бою бири-биринен ажырымдыкта жашап жаткандыгына карабастан, түбү бир кыргыз элинин эпикалык поэзиясынын элдик мектебинин башаты бир экендигин далилдеп турат.

Жогоруда белгиленгендей, кыргыз элинин эпикалык (манасчылык), поэтикалык (акынчылык) эки мектеби өзгөчөлөнүп турат. Манасчылык менен акынчылык өнөрдү чыгармачылыктын элдик мектеби катары эсептеп жатканыбыз бекеринен

эмес, мисалы манасчылар өз өнөрүндө көп кырдуу келип, элдик чечендик өнөрдү, санат-насыятты терең билген, канчалаган окуяларды жадында сактаган, тарыхый жана эпикалык окуяларды төкпөй-чачпай айткан болсо, акындар да чыгармачылык жагынан көп кырдуу келип, бир эле учурда комузчу, обончу, күүчү, дастанчы жана башкаларды өзүндө алып жүргөн көп өнөрдү өзүнө сыйдырып турган мектеп десек болот. Кезегинде элдик өнөрдүн аркасында калыптанган санат-насыятты, чечендик өнөрдү, накыл, учкул ойлорду жадындай билген жомокчуларыбыз (айтуучулар), ак таңдай акындарыбыздын мектеби түптөлгөн. Бул болсо кезегинде келип элдик эпикалык поэзиянын жана лирикалык поэзиянын өз алдынча адабий-фольклордук жанр катары өнүгүшүн да шарттаган болчу. «Поэтому народная поэзия у Киргизов достигла высокой степени развития. Пословицы и старинные изречения с искусственно смешанными рифмами, историческая, состязательная песня, плачевные стихи в честь умерших и.т.д. поются и рецитируются во всех собраниях и всюду принимаются с наслаждением. При этом сильно распространено искусство импровизации и каждый маломальски опытный певец в состоянии тут же на месте воспеть перед присутствующих гостей в складно составленных стихах» [9, 4-б.].

Адабияттар

1. *Пропп В.Я.* Основные этапы развития русского героического эпоса. - М.: Изд. Академии наук СССР, 1958.
2. Типологические исследования по фольклору. Сб. статей памяти В.Я.Проппа. /сост. Е.М.Мелетинский, С.Ю.Неклюдов. – М., 1975.
3. *Богатырев П.Г., Якобсон.* Фольклор как особая форма творчества. /Вопросы теории народного искусства. - М., 1971, 373-б.
4. *Кыдырбаева Р.* Кыргыздардын оозеки маданиятынын калыптанышындагы тарыхый өбөлгөлөр. – Б., Бийиктик, 2009.
5. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Байыркы орток жана кол жазма адабияты. IV т. – Б., 2017.
6. *Богданова М.И.* Киргизская литература. Очерк. – М.: Советский писатель, 1947.
7. Классикалык изилдөөлөр жана тексттер: Чокан Валиханов...- Б., Принт Экспресс, 2018.
8. *Кыдырбаева Р.* К проблеме традиционного и индивидуального в эпосе «Манас». – Ф.: Илим, 1967. – 112 с.
9. *Радлов В.В.* Образцы народной литературы Северных тюркских племень. Част V. Наречие дикокаменных киргизов. – Санктпетербургь, 1885.
10. *Абакиров К.* Манастаануу илиминин калыптанышы жана өнүгүшү. – Үрүмчү, 2016.

Кыргыз элинин манасчылык, акынчылык өнөрүнүн муундан муунга өтүп отурган улуу мектеби болгондугун: «Бул маселеге кезегинде К.Рахматуллин, К.Кудайбергенов, Р.Кыдырбаева, М.Ауэзов, В.Жирмунский, С.Мусаев, М.Мамбетакун, Т.Бакчиев өндүү окумуштуулар кайрылып, ар кимиси анын кайсы бир жагына көбүрөөк, кайсы бир жагына тезисттик формада кайрылышкан. Манасчылыктын спецификасы, анын башка ырчылардан өзгөчөлүктөрү, манасчылардын түрлөрү жана мектептери, манасчылыктагы түш көрүү (дааруу) көрүнүшү сыяктуу маселелер ушул «үйрөнүү» же шакирттик деп аталган маселе менен бирдикте каралган учурлар арбын» [10, 173-б.]. Көрүнүп тургандай, манасчылык же акынчылык өнөрдүн табиятын изилдөөдө жана ал мектептердин калыптанышы жана өнүгүшүнүн көп кырдуу маселелерин кароонун зарылчылыгы келип чыгат. Жөнөкөй сөз менен айтканда, көп кырдуу чеберчиликти өздөштүрүү жана ал өнөрдү кийинки муунга калтыруу маселеси манасчылык жана акындык чыгармачылыктын өзөгүн түзүүгө жетишкен, башкача айтканда, устат-шакирт мектеби калыптанып өнүккөн десек болот.

Жалпылап айтканда, «Манас» эпосунун салттарынын түптөлүшү жана муундан муунга, доордон доорго өтүп туруктуу сакталып келиши биринчи кезекте элдик эпикалык поэзиясынын күчүндө жатат десек болот.